

Krystyna Bojałkowska
Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń
krystyna.bojalkowska@umk.pl

IMIESŁOWY PRZYSŁÓWKOWE WE WSPÓŁCZESNYM POLSKIM STYLU BIBLIJNYM¹

Słowa kluczowe: imiesłów przysłówkowy, język przekładu, styl biblijny

Keywords: adverbial participle, translation language, Biblical style

Wstęp

Wielu badaczy polszczyzny biblijnej (m.in. Danuta Bieńkowska (2002: 121), Stanisław Koziara (2009a: 24)) twierdzi, że do charakterystycznych cech tej odmiany języka zalicza się obecność imiesłówów przysłówkowych. Pogląd ten jest niewątpliwie słuszny w odniesieniu do starszych polskich przekładów Pisma Świętego, poczynając od tłumaczenia Jakuba Wujka, które miało istotny wpływ na kształtowanie się tzw. polskiego stylu biblijnego, jednak w odniesieniu do translacji współczesnych wymaga weryfikacji. Celem rozważań przedstawionych poniżej będzie odpowiedź na następujące pytania:

- Czy frekwencja imiesłówów przysłówkowych jest w polskich tłumaczeniach Biblii wyższa niż w tekstach tworzonych oryginalnie po polsku?

---

¹ Temat został zrealizowany w ramach grantu UMK nr 330-Fl, finansowanego przez Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu.

- Jakie funkcje pełnią frazy imiesłowowe² we współczesnych polskich przekładach Pisma Świętego? Czy w tym zakresie widoczne są różnice między tekstami biblijnymi i tekstami tworzonymi oryginalnie po polsku³?
- Czy imiesłowy przysłówkowe można uznać za wyznacznik współczesnego polskiego stylu biblijnego?

Pojęcie *styl biblijny* rozumiem zgodnie z definicją Bieńkowskiej (2002: 12):

Jest to jedna z odmian stylu (języka) religijnego jako funkcjonalnej odmiany polskiego języka narodowego realizowana w tekście Pisma Świętego, funkcjonująca w świadomości jego użytkowników jako kod, wzorzec, będący zespołem cech językowostylistycznych powtarzających się (wspólnych) w indywidualnych przekładach Biblii oraz pozostająca w ścisłym związku z pierwotnym (oryginalnym) stylem biblijnym.

Zgodnie z propozycją tej badaczki można też wyróżnić jednostkowe style biblijne, realizowane w konkretnych tłumaczeniach Pisma Świętego.

Jako materiał badawczy wykorzystałam teksty Księgi Rodzaju (dalej: Rdz) oraz Ewangelii według św. Mateusza (dalej: Mt). Ze względu na mnogość współczesnych translacji Biblii zmuszona byłam do zawężenia obserwacji do niektórych z nich. Uwzględniłam tłumaczenia różnorodne jeśli chodzi o deklarowaną metodę przekładu⁴ oraz potencjalnych adresatów. Wykorzystałam siedem przekładów⁵: trzy katolickie (KR 1997 i dwa wydania tzw. Biblii Tysiąclecia: BT 1984⁶, BT 2009), tłumaczenie ekumeniczne (PE 2001)⁷, protestanckie (NBG 2007), żydowskie (SP 2006)⁸, a także Świadków Jehowy (NŚ 2006). Są to przekłady z języków oryginalnych, z dwoma wyjątkami:

-
- 2 *Frazą imiesłowową* (VP_{part}) nazywam konstrukcję składniową, której centrum stanowi forma imiesłowu przysłówkowego typu *-ąc* (VP_{part(-ąc)}) bądź typu *-szy* (VP_{part(-szy)}), niezależnie od stopnia jej rozwinięcia przez podrzędniki. Nie posługuję się natomiast tradycyjnym pojęciem *imiesłowowego równoważnika zdania* ze względu na jego nieprecyzyjność i nieadekwatność, zob. Bojałkowska (2010: 27–28 oraz 41–45).
  - 3 Uwagi odnoszące się do „tekstów tworzonych oryginalnie po polsku” powstały na podstawie badań przedstawionych w pracy Bojałkowskiej (2010), przeprowadzonych na podstawie różnorodnego stylistycznie i gatunkowo materiału językowego pochodzącego z dwu korpusów języka polskiego: Instytutu Podstaw Informatyki PAN (www.korpus.pl) oraz Wydawnictwa Naukowego PWN (www.korpus.pwn.pl), a także ze współczesnej polskiej prasy.
  - 4 Na temat metodologii tłumaczenia Biblii zob. Wolniewicz (1994), Koziara (2009b: 33–69) oraz wiele artykułów w pracy *Polszczyzna biblijna*.
  - 5 Rozwinięcie skrótów oraz dane bibliograficzne wykorzystanych tłumaczeń znajdują się po tekście głównym artykułu.
  - 6 Jest to liturgiczna wersja Biblii wykorzystywana przez Kościół katolicki w Polsce.
  - 7 Tłumaczenie to obejmuje Nowy Testament i Psalmi, dlatego wykorzystana została z niego tylko Ewangelia według św. Mateusza.
  - 8 Zasób ksiąg biblijnych jest odmienny w różnych religiach. Podstawowa różnica dotyczy ksiąg Nowego Testamentu, których nie ma w kanonie Biblii hebrajskiej. Z tłumaczenia żydowskiego wykorzystana mogła więc być jedynie Księga Rodzaju.

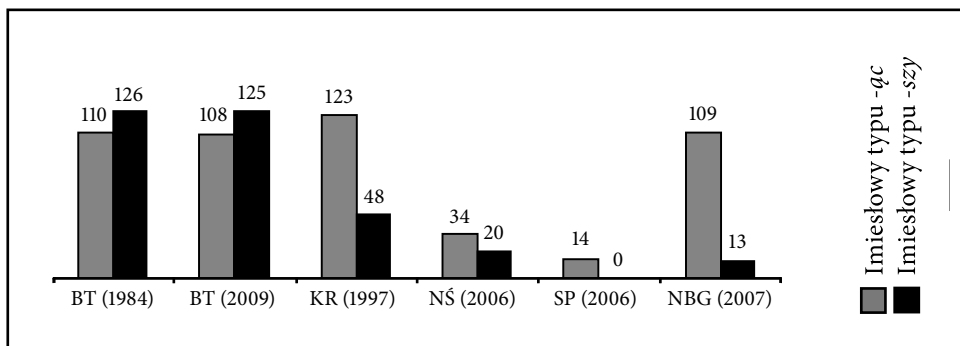
w wypadku ostatniego z wymienionych podstawą była wersja anglojęzyczna, w wypadku NBG (2007) punktem wyjścia stała się zaś tzw. Biblia Gdańska z 1632 r.

Dodam, że w badaniach nie zostały uwzględnione ciągi typu (*nie*) *licząc, począwszy (od), wyjąwszy*, które formalnie przypominają konstrukcje z centralną formą imiesłowu przysłówkowego, jednak pełnią inne funkcje niż standardowe VP_{part}. Konstrukcje tego typu nie wymagają bowiem wystąpienia nadrzędnej w stosunku do nich składniowo formy finitywnej, gdyż mają charakter członów wtrąconych (np. *krótko mówiąc*) bądź są w takim stopniu zleksykalizowane, że można je uznać za przyimki (np. *wyjąwszy*) bądź człony przyimków wielosegmentowych (np. *począwszy od*)⁹ (zob. Bojałkowska 2010: 17–19).

1. Frekwencja imiesłowów przysłówkowych w tekstach przekładów biblijnych¹⁰

Badane translacje są dość zróżnicowane zarówno jeśli chodzi o liczbę użytych w nich VP_{part}, jak i o proporcję wystąpień imiesłowów współczesnych w stosunku do uprzednich. Właściwości te możemy zaobserwować na wykresach 1 i 2:

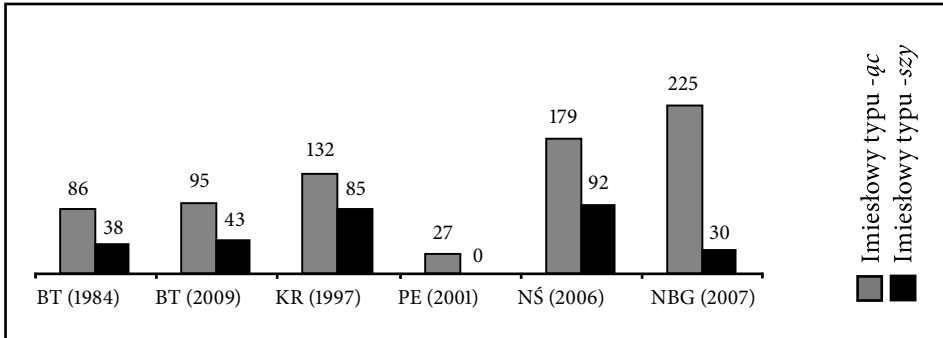
Wykres 1. Imiesłowy przysłówkowe w Księdze Rodzaju

⁹ W badanych translacjach, w przeciwieństwie do tekstów tworzonych oryginalnie po polsku, są one nieliczne (odnotowałam zaledwie 22 użycia tego typu, podczas gdy standardowych fraz imiesłowowych jest prawie 1500).

¹⁰ Wszystkie formy imiesłowowe były wyekscerpowane z tekstów wraz z szerszym kontekstem zdaniowym. Badania statystyczne były natomiast przeprowadzone przede wszystkim z wykorzystaniem programu Microsoft Office Excel.

Wykres 2. Imiesłowy przysłówkowe w Ewangelii według św. Mateusza

W punkcie 1.1. omówię zależność frekwencji VP_{part} od teoretycznych postanowień tłumaczy, w p. 1.2. natomiast porównam częstotliwość występowania tych form czasownika w tekstach biblijnych i oryginalnie polskich.

1.1. Jak pokazują powyższe dane, w PE (2001) oraz SP (2006) zrezygnowano ze stosowania $VP_{part(-szy)}$ i znacznie ograniczono użycie $VP_{part(-qc)}$ w pozostałych translacjach zaś występują oba typy imiesłowów. Różnice dotyczące frekwencji wydają się nieprzypadkowe: unikanie VP_{part} w PE to działanie celowe, o którym translatorzy piszą we wstępie:

Zgodnie z tendencją współczesnej polszczyzny ograniczyliśmy używanie imiesłowów, a zwłaszcza imiesłowu czasu przeszłego z końcówką *-wszy, -łszy*. Tak częste w grece imiesłowy w większości wypadków zastąpiliśmy przez formy osobowe. Jest to zgodne z duchem języka polskiego, a sam przekład staje się dzięki temu nie tylko bardziej jasny, ale i bardziej współczesny. [...] Chcemy bowiem, aby przekład ten odzwierciedlał współczesny język polski nie podążając ani w stronę zbytniej potoczności, ani w stronę czcigodnych, lecz przebrzmiałych już tradycji translatorskich (2001: XVI).

Podobne słowa padają we wstępie do drugiego z wymienionych przekładów, w którym zrezygnowano z $VP_{part(-szy)}$ (SP 2006: VI):

Staraliśmy się w tym przekładzie używać możliwie współczesnego języka, unikać archaizmów i dosłownego tłumaczenia idiomów.

Argumentacja dotycząca „tendencji współczesnej polszczyzny”, przedstawiona w PE (2001: XVI), jest po części dyskusyjna¹¹, gdyż korpusy współczesnej polszczyzny pokazują, że $VP_{part(-qc)}$ występują w różnych odmianach stylistycznych i mają w nich

¹¹ Słuszność decyzji o całkowitej rezygnacji z $VP_{part(-szy)}$ w PE (2001) podaje w wątpliwość również Koziara (2005: 290).

wysoką frekwencją¹², natomiast VP_{part(-szy)} nie ograniczają się tylko do języka pisanego w tekstach stylizowanych i wyczelowanych, częstotliwość ich użycia natomiast była znacznie mniejsza niż VP_{part(-qc)} już w połowie XX w., stąd niesłuszne są opinie o wychodzeniu z użycia tych form i ich archaiczności, zob. Bojałkowska (2010: 19–23). Obce współczesnej polszczyźnie są jedynie konstrukcje imiesłowowe pewnego typu (o czym będzie mowa w p.2.3).

Autorzy innych analizowanych przekładów również deklarują, iż chcą stosować w translacji język *współczesny*. Na przykład w przedmowie do pierwszego wydania tzw. Biblii Tysiąclecia, umieszczanego także w kolejnych edycjach, czytamy:

Zapytywana ostatnio w sprawie przekładów biblijnych Stolica Apostolska wyrażała życzenie, by w nich stosować dzisiejszy nowoczesny język literacki: Toteż, kontynuując próby poczynione już u nas w kraju, postanowiliśmy – nie bez pewnego lęku i żalu – świadomie odstąpić od czcigodnej tradycji Wujkowej, gdy idzie o słownictwo i styl, zachowując jednak jego najgłębszą zasadę – dostojęstwo godne tekstu natchnionego. Pisarze święci stosowali język nie archaiczny, lecz sobie współczesny. Taki też język niech trafia do dzisiejszego słuchacza i czytelnika, dla którego pewien archaizm formy łatwo może z sobą nieść sugestię, że w Piśmie Św. mowa jest tylko o czcigodnych zabytkach przeszłości (BT 2009: 7).

Na uwagę zasługuje to, że w najnowszym wydaniu tego katolickiego tłumaczenia, w którym „poprawiony i ujednolicony został język i styl przekładu” (BT 2009: 11), liczba VP_{part} w Księdze Rodzaju pozostaje mniej więcej na tym samym poziomie, co w BT z 1984 r., natomiast w Ewangelii według św. Mateusza jest nawet wyższa: księga ta w BT z 2009 r. zawiera ponad 10% więcej VP_{part(-qc)} i ponad 13% więcej VP_{part(-szy)} niż BT z 1984 r. Wynika z tego, że osoby przygotowujące to wydanie również dziś nie uznają form imiesłowowych (w tym typu -szy) za archaiczne, obce współczesnej polszczyźnie. Ponadto imiesłowy uprzednie, uważane często za właściwe stylowi książkowemu, mogą dobrze służyć przywołanemu założeniu „dostojęstwa godnego tekstu natchnionego”, czyli hieratyczności – wymienianej jako jedna z cech języka religijnego, zob. Bajerowa (1994: 11–12). W ten sam sposób można tłumaczyć ich obecność również w innych niż biblijne tekstach zaliczanych do języka religijnego¹³, np. w księgach liturgicznych Kościoła katolickiego, w których imiesłowy obu typów pojawiają się zarówno we

12 Dostrzegaliśmy to już w latach 60. XX w. Zygmunt Saloni (1967), który uważał, iż „Odbija to w dużej mierze ogólną dążność do skracania wypowiedzi, jako że zwroty z imiesłowami są najczęściej krótsze od tych członów zdania złożonego, na których miejscu się pojawiają”. W odniesieniu do przełomu XX i XXI w. przekonanie o wysokiej frekwencji imiesłowów współczesnych wyraża m.in. Hanna Jadacka (2005: 186).

13 Irena Bajerowa (1994: 11–12) do języka religijnego zalicza „język rytualny (w chrześcijaństwie – liturgiczny), język modlitw prywatnych, tekstów uważanych za »święte«, język katechezy i kazań, a także język bezpośredni dotyczący spraw religijnego życia wspólnoty”.

fragmentach odczytywanych głośno przez celebransów podczas liturgii, np. (1)–(2), jak i w komentarzach przeznaczonych jedynie dla nich, np. (3):

- (1) Niech się zmiłuje nad nami Bóg wszechmogący i **odpuściwszy** nam grzechy doprowadzi nas do życia wiecznego (MRz 1986).
- (2) Dlatego z Aniołami i Archaniołami, i z wszystkimi chórami niebios głosimy Twoją chwałę, razem z nimi **wołając**¹⁴ [...] (MRz 1986).
- (3) Kapłan na znak czci całuje ołtarz jak na początku Mszy i **złożywszy** razem z ministrantami należy ukłon, a **przyklękawszy**, jeśli na ołtarzu jest Najświętszy Sakrament, odchodzi (MRz 1986).

Wydaje się więc, że decyzja tłumaczy PE (2001) oraz SP (2006) dotycząca użycia VP_{part} została uzasadniona nie tyle tendencjami obecnymi we współczesnej polszczyźnie, ile chęcią zdystansowania się wobec „tradycji translatorskich”. Na uwagę zasługuje zresztą pewna niekonsekwencja autorów: w tekstach tych występuje wiele jednostek nacechowanych książkowo czy nawet archaicznie, jak np. spójniki *bowiem*, *zaś* albo rzeczowniki *niebios*, *spichlerz*, *wieczera*.

Powyższe obserwacje potwierdzają wniosek Bożeny Szczepińskiej (2005: 125–126), która zbadawszy frekwencję VP_{part} w różnych przekładach Ewangelii według św. Marka, stwierdziła:

Konstrukcji imiesłowowych unika się wtedy, gdy autorzy tłumaczeń dystansują się wobec tradycyjnego stylu biblijnego [...], niezależnie od faktu, że najczęściej wbrew owym deklaracjom teksty przekładów pozostają w nurcie tradycyjnego stylu biblijnego.

1.2. Częstotliwość użycia VP_{part} w analizowanych tekstach, pomijając PE (2001) i SP (2006), jest wyraźnie wyższa niż w tekstach tworzonych oryginalnie po polsku. W korpusie PWN (wersji demonstracyjnej) jeden imiesłów współczesny przypada na ok. 280 słów tekstowych, jeden imiesłów uprzedni zaś – na ok. 5300 słów tekstowych. W tekstach analizowanych przekładów dostępnych w wersji elektronicznej¹⁵ średnio jedna forma *-qc* przypada na ok. 210 słów tekstowych, a forma *-szy* – na ok. 450 słów tekstowych. Zdecydowanie większą frekwencję imiesłowowy mają w tekstach ewangelicznych niż w starotestamentowej Księdze Rodzaju: w Mt jedna VP_{part(-qc)} przypada średnio na ok. 120 słów tekstowych, a w Rdz na ok. 340 słów tekstowych; podobna różnica frekwencji dotyczy VP_{part(-szy)}: w Mt jeden imiesłów uprzedni wypada średnio na ok. 310, natomiast w Rdz – na ok. 615 słów tekstowych. Widać więc, że różnice są dość znaczne, choć jeszcze większe w porównaniu do tych średnich wartości można

14 Zgodnie z obowiązującą od 1993 r. zasadą interpunkcyjną VP_{part} powinna być oddzielona przecinkami, niezależnie od stopnia rozwinięcia formy imiesłowej przez podrzędniki. W cytowanych przykładach zachowuję interpunkcję oryginalną.

15 Informację na ten temat umieszczam w spisie wykorzystanych przekładów.

odnotować w przekładzie Świadców Jehowy (NŚ 2006), w którym jedna forma typu *-ąc* w Mt przypada na 105 słów tekstowych, a w Rdz – aż 947. Podobnie jedna forma *-szy* wypada w Mt na 207 słów tekstowych, natomiast w Rdz – na 1610. Równie wyraźne różnice są obecne w przekładzie protestanckim NBG (2007). Być może w jakimś stopniu o częstotliwości tych form decyduje idiolekt tłumaczy; we wspomnianych przekładach translatorzy nie zostali ujawnieni i nie można wykluczyć, że księgi te były tłumaczone przez różne osoby. Trzeba jednak zauważyć, że w Rdz VP_{part} występują znacznie rzadziej także wówczas, gdy tłumaczem była jedna osoba, np. w KR (1997). Można więc podejrzewać, że podstawową przyczyną omawianych różnic są właściwości tekstów oryginalnych.

Podkreślenia wymaga też znacznie częstsze niż w tekstach oryginalnie polskich występowanie imiesłowów uprzednich, co cechuje nawet tekst o najniższej frekwencji VP_{part(-szy)} spośród badanych: w NBG (2007) w Mt jedna taka konstrukcja przypada na 704 słowa tekstowe, a w Rdz – na 2622 słowa tekstowe.

We wszystkich tych przekładach, w których wykorzystuje się oba typy imiesłowów przysłówkowych, można też zaobserwować znacznie większy udział VP_{part(-szy)} w stosunku do VP_{part(-ąc)} w porównaniu z tekstami tworzonymi oryginalnie po polsku, także literackimi: w korpusie IPI PAN w obrębie tekstów powstałych po 1990 r. na jeden imiesłów uprzedni przypada 35 imiesłowów współczesnych (przy czym odnotowałam nieco większy udział VP_{part(-szy)} w tekstach beletrystycznych (1:19) oraz w stylu publicystycznym (1:30) (zob. Bojałkowska 2010: 21 i nast.)). W badanych tekstach biblijnych stosunek ten wynosi natomiast średnio 1:2,3. Nawet w NBG (2007) kształtuje się na wyższym poziomie niż w tekstach oryginalnie polskich i wynosi 1:7,5 w Mt i 1:8,4 w Rdz. W tłumaczeniu katolickim Księgi Rodzaju (BT 2009 oraz BT 1984) mamy natomiast do czynienia nawet z ilościową przewagą imiesłowów uprzednich, których udział w stosunku do współczesnych wynosi 1,15:1.

Warto dodać, że w przekładach, w których używa się obu typów imiesłowów, w wielu fragmentach VP_{part(-szy)} i VP_{part(-ąc)} występują łącznie w jednym zdaniu bądź imiesłowy jednego typu pojawiają się w następujących po sobie zdaniach, jak np. w (4)–(5):

- (4) **Usłyszawszy** to wszystko, Abraham upadł na twarz i zaczął się śmiać, **mówiąc**: Czy stuletni mężczyzna może jeszcze mieć dzieci? Czy Sara, **mając** dziewięćdziesiąt lat, może jeszcze wydać na świat potomstwo? (KR 1997: Rdz 17, 17).
- (5) **Usłyszawszy**, że Jan został pojmany, odszedł do Galilei. A **opusciwszy** Nazaret, przyszedł i obrał sobie siedzibę w Kafarnaum [...] (NŚ 2006: Mt 4, 12–13).

W przekładach o dużej liczbie wystąpień VP_{part} zwraca uwagę powtarzalność tych samych form, np. w NBG (2007) w Rdz odnotowałam 70 użyć *mówiąc*, a w Mt – ponad 100 wystąpień tej formy. Lektura tych ksiąg może być więc odczuwana jako nużąca, zwłaszcza, że formy te powtarzane są w tym samym zdaniu lub w zdaniach kolejnych, np. (6):

- (6) Poleciał pierwszemu, **mówiąc**: Jeśli cię spotka mój brat Esaw i cię zapyta, **mówiąc**: Czy ty jesteś i dokąd idziesz oraz czyje te stada przed tobą? [...] Poleciał także drugiemu, trzeciemu i wszystkim, którzy szli za stadami, **mówiąc**: Tymi słowami przemówicie do Esawa, gdy go spotkacie (NBG 2007: Rdz 32,18–20).

Powtarzane bywają całe frazy imiesłowowe wraz z ich finitywnym nadrzędnikiem i innymi podrzędnikami form finitywnych, np. w KR (1997) w Rdz ciąg *Po przyjsciu na świat [...] żył jeszcze [...] lat, stając się ojcem wielu synów i córek* (np. (7)), występuje 17 razy, a w tej samej księdze w NBG (2007) aż 8 z 13 form imiesłowu uprzedniego reprezentuje *przeżywszy* w zdaniach zbudowanych według schematu: A [...] **przeżywszy** [...] *lat spłodził* [...], np. (8):

- (7) Po przyjsciu na świat Seta Adam żył jeszcze osiemset lat, **stając się** ojcem wielu synów i córek (KR 1997: Rdz 5,4).
- (8) A Arpachszad **przeżywszy** trzydzieści pięć lat, spłodził Szelacha (NBG 2007: Rdz 11,12).

Z przedstawionych powyżej danych wynika więc, że formy imiesłowowe występują w większości analizowanych przekładów z większą częstotliwością niż w tekstach oryginalnie polskich. Istnieją jednak również takie translacje, w których celowo ogranicza się użycie tych form czasownika lub w ogóle je wyklucza.

2. Funkcje imiesłówów przysłówkowych w tekstach przekładów biblijnych

W przekładach Pisma Świętego analizowane formy czasownika najczęściej pełnią funkcję temporalną – służą do wyrażania czasu względnego. Takim wystąpieniom poświęcony jest p. 2.1. W p. 2.2. omówię VP_{part} będące nośnikiem innych typów znaczeń, a w p. 2.3. przyjrę się użyciom nietypowym dla tekstów tworzonych oryginalnie po polsku.

2.1. Imiesłowy uprzednie mówią o akcjach wcześniejszych w stosunku do czynności nazywanych przez nadrzędne wobec nich formy finitywne, np. (9):

- (9) **Zbudziwszy** się ze snu, Józef uczynił tak, jak mu polecił anioł Pański: wziął swoją Małżonkę do siebie (BT 1984: Mt 1,24).

W badanych przekładach użycia tego typu imiesłówów o znaczeniu wyłącznie temporalnym¹⁶ stanowią 94% wszystkich wystąpień w obu badanych księgach. W tekstach

¹⁶ Na temat funkcji pełnionych przez imiesłowy przysłówkowe zob. Wróbel (1975); Bojałkowska (2010: 46 i nast.).

tworzonych oryginalnie po polsku takich fraz o wyłącznej funkcji temporalnej jest znacznie mniej; stanowią one ok. 75% wszystkich użyć VP_{part(-szy)}.

Imiesłowy przysłówkowe współczesne wskazują natomiast na akcje równoczesne w stosunku do czynności nazywanych przez ich nadrzędniki, jak w (10):

- (10) **Idąc** kiedyś wzdłuż Morza Galilejskiego, zobaczył Jezus dwu braci [...] (KR 1997: Mt 4,18).

Stanowią one ok. 64% wszystkich VP_{part(-ąc)} (niemal 58% w Rdz, a 67% w Mt). Jest to wartość znacznie wyższa niż w tekstach oryginalnie polskich, w których ok. 45% fraz imiesłowowych współczesnych ma znaczenie wyłącznie temporalne.

VP_{part} będące wykładnikiem jedynie relacji czasowej występują w różnych translacjach w tłumaczeniu tych samych fragmentów, por. (11a)–(11e):

- (11a) A gdy oni jedli, Jezus wziął chleb i **odmówiwszy** błogosławieństwo, połamał i dał uczniom, **mówiąc** [...]. Następnie wziął kielich i **odmówiwszy** dziękczynienie, dał im, **mówiąc** [...] (BT 1984: Mt 26, 26–27; BT 2009: Mt 26, 26–27).
- (11b) A kiedy jedli, wziął Jezus chleb i **odmówiwszy** błogosławieństwo połamał go i rozdał uczniom **mówiąc** [...]. A potem **biorąc** kielich, odmówił dziękczynienie i podał im **mówiąc** [...] (KR 1997: Mt 26, 26–27).
- (11c) Gdy jeszcze jedli, Jezus wziął chleb i **pobłogosławiwszy**, połamał go, a **dając** uczniom, rzekł: [...]. Wziął także kielich i **złożywszy** podziękowania, dał im go, **mówiąc** [...] (NŚ 2006: Mt 26, 26–27).
- (11d) A kiedy oni jedli, Jezus wziął chleb i **uwielbiwszy** Boga, łamał oraz dał uczniom, i powiedział [...]. A gdy wziął kielich, podziękował oraz im dał, **mówiąc** [...] (NBS 2007: Mt 26, 26–27).
- (11e) A gdy oni jedli, Jezus wziął chleb, pobłogosławił, połamał go i dał uczniom, **mówiąc** [...]. Potem wziął kielich i po dziękczynieniu podał im, **mówiąc** [...] (PE 2001: Mt 26, 26–27).

Na użycie imiesłowów przysłówkowych w przekładach biblijnych ma niewątpliwie wpływ język oryginału: są one wyspecjalizowanymi gramatycznie formami pozwalającymi na ukazanie względnych relacji czasowych. Te ostatnie mogą być wyrażane także za pomocą konstrukcji ekwiwalentnych (np. fraz zdaniowych wprowadzanych przez *kiedy*, *gdy*, *podczas gdy* czy też fraz przyimkowo-nominalnych), jednak VP_{part} są elementem pożądanym ze względu na styl: bardzo często występują w zdaniach wielokrotnie złożonych, w których jakieś zależności czasowe są już wyrażone w inny sposób, zob. np. (11a)–(11e).

2.2. Inne typy znaczeń

Funkcji temporalnej fraz imiesłowowych towarzyszą niekiedy inne typy znaczeń. Są one wyrażane znacznie częściej przez imiesłowy współczesne. Dotyczy to ponad 42% VP_{part(-ąc)} w Rdz i 33% fraz tego typu w Mt, funkcjonujących najczęściej jako wykładniki relacji sposobu, np. w (12), a nieco rzadziej – przyczyny, jak w (13):

- (12) I będę ci błogosławił, **rozmnażając** twoje potomstwo przez wzgląd na służę mego, Abrahama (BT 2009: Rdz 26,24).
- (13) Ale Józef, jej mąż, **będąc** sprawiedliwym i nie **chcąc** jej zniesławić, postanowił skrycie się jej pozbyć (NBG, 2007: Mt 1,19).

W kilku wypadkach stają się też wykładnikami tzw. przyzwolenia, np. (14):

- (14) I powiedział do niego: Przyjacielu, jakżeś tu wszedł nie **będąc** ubranym w szaty weselne? (KR, 1997: Mat 22,12).

Frazy typu -szy pełnią dodatkowe funkcje nietemporalne zdecydowanie rzadziej: użycia tego typu to zaledwie 6% VP_{part(-szy)} w każdej z dwu badanych ksiąg. Najczęściej wyrażają one przyczynę, jak w (15):

- (15) Ale **usłyszawszy**, że w Judei króluje Archelaus w miejsce swego ojca, Heroda, lękał się tam udać (NŚ 2006: Mt 2, 22).

Jako wykładniki innych typów relacji, np. sposobu (jak w (15)) albo warunku (np. (16)) występują niezmiernie rzadko:

- (15) Zbliź się, abym **dotknąwszy** ciebie mógł się upewnić, czy to mój syn Ezaw, czy nie (BT 1984: Rdz 27, 21).
- (16) Zatem rozkaż zabezpieczyć grób aż do trzeciego dnia, aby jego uczniowie, **przyszedłszy** w nocy, go nie ukradli [...] (NBG, 2007: Mt 27,64).

W obu księgach występują też nieliczne VP_{part}, które mogą być odczytane – poza interpretacją czasową – jako wykładniki więcej niż jednego typu relacji, np. frazy *zniesławiając mnie* w (17) czy *wydawszy krew niewinną* w (18) mogą być rozumiane jako niosące informację o sposobie bądź o przyczynie:

- (17) Wpędziliście mnie w kłopoty, **zniesławiając** mnie [...] (SP 2006: Rdz 34,30).
- (18) Zgrzeszyłem, **wydawszy** krew niewinną (BT 1984: Mt 27,4).

Wyrażanie przez VP_{part} innych typów znaczeń niż temporalne jest charakterystyczne również dla tekstów oryginalnie polskich, zob. Bojałkowska (2010: 199–202 oraz

228–231) i występuje w nich o wiele częściej niż w analizowanych tu przekładach: frazy imiesłowowe współczesne wyrażają w nich bowiem dodatkowe znaczenia poza czasowym aż w 55%, a uprzednie – w ok. 25% użyć.

2.3. Użycia nietypowe dla tekstów tworzonych oryginalnie po polsku

W badanym materiale zwracają uwagę takie użycia VP_{part}, jak w (19)–(20):

- (19) Wtedy główny podczaszy opowiedział Józefowi swój sen, **mówiąc** mu: Wi-działem we śnie [...] (BT 2009: Rdz 40,9).
- (20) W owym czasie Jezus, **odezwawszy się**, rzekł: *Publicznie wysławiam cię, Ojcie* [...]. (NŚ 2006: Mt 11,25)

Konstrukcje tworzone przez VP_{part} i nadrzędną wobec niej formę czasownika, tj. *opowiedział*, *mówiąc* (19), *odezwawszy się*, *rzekł* (20), są uważane za pleonastyczne, gdyż forma imiesłowu stanowi pewną nadwyżkę semantyczną: dubluje znaczenie czasownika będącego jego nadrzędnikiem, w pewnej części – jak w (19)–(20) – czy nawet w całości, jak w (21), w którym verbum finitum i forma imiesłowna należą do leksemów czasownikowych tworzących parę aspektową MÓWIĆ–POWIEDZIEĆ:

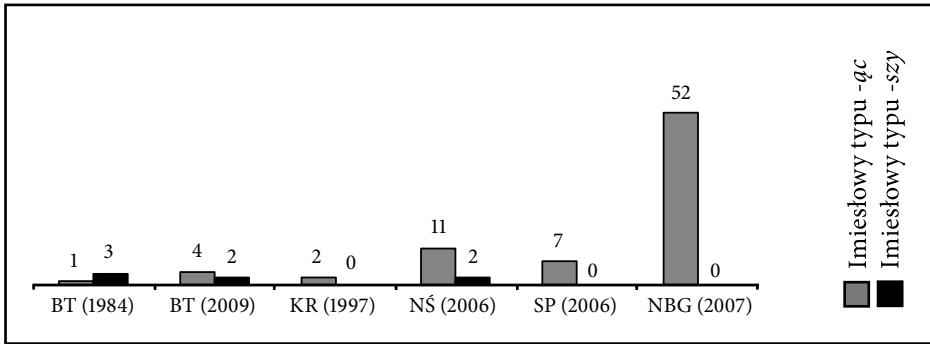
- (21) Gdy jego pan usłyszał słowa swojej żony, które mu powiedziała, **mó-wiąc**: „Takie rzeczy zrobił mi niewolnik” – wybuchnął gniewem (SP 2006: Rdz 39,19).

Jak wskazują badacze polszczyzny biblijnej, np. D. Bienkowska (2002: 121), S. Koziara (2009a: 24), B. Szczepińska (2005: 121–122), M. Pielą (2009: 129), tego typu konstrukcje są dosłownymi tłumaczeniami z języków oryginalnych, a ponieważ miały one wysoką frekwencję w starszych polskich przekładach Biblii (u Jakuba Wujka i jego kontynuatorów), stały się jednym z wyznaczników tradycyjnego polskiego stylu biblijnego. W tekstach współczesnych tłumaczeń Marek Pielą (2003: 62 oraz 2009: 129) uznaje je za „dziwaczne wyrażenia”, będące jednym z „grzechów dosłowności” i podkreśla, że ze względu na ich użycie „polskie przekłady Biblii różnią się znacznie pod względem językowym od tekstów oryginalnie napisanych po polsku” podczas gdy „oryginał Starego Testamentu nie wyróżniał się osobliwościami językowymi na tle współczesnych mu innych tekstów hebrajskich”. Podobną opinię wyraża Koziara (2009a: 24), który twierdzi, że konstrukcje tego typu należą do wyznaczników stylu biblijnego „o wiele bliższych cechom języka hebrajskiego i greckiego”.

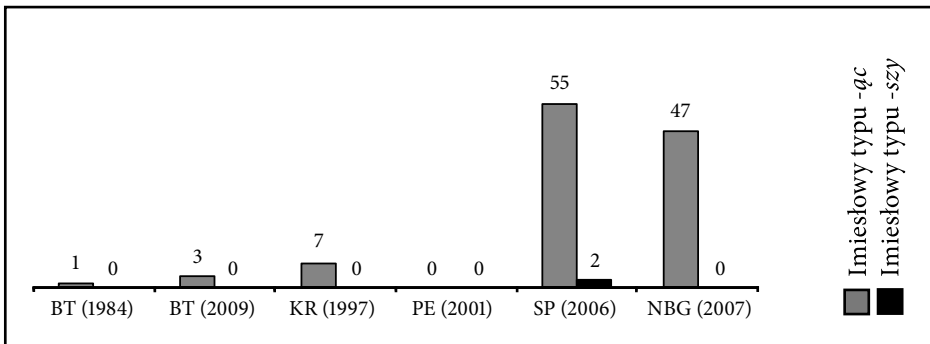
W badanym materiale centrum takich VP_{part} stanowią przede wszystkim imiesłowy typu *-ąc*: w obu księgach we wszystkich przekładach łącznie występuje ich aż 190 (to niemal 18% wszystkich VP_{part(-ąc)}), podczas gdy fraz z centralną formą imiesłowu

uprzedniego odnotowałam zaledwie 7 (stanowi to jedynie 1,55% wszystkich VP_{part(-szy)}). Ich rozkład w poszczególnych tłumaczeniach obrazują wykresy 3 i 4:

Wykres 3. Konstrukcje pleonastyczne w Księdze Rodzaju

Wykres 4. Konstrukcje pleonastyczne w Ewangelii według św. Mateusza

Jak widać, największą frekwencję konstrukcje te mają w obu badanych księgach w przekładzie protestanckim (NBG 2007) oraz w Ewangelii według św. Mateusza w tłumaczeniu Świadców Jehowy (NŚ 2006). Szczególnie częste jest użycie formy *mówiąc*, jak w (6) oraz w (21), co czyni lekturę zawierających je tekstów nieco monotonna, o czym wspominałam już w p. 1.2. Zgodnie z propozycją Pieli (2003: 62) *mówiąc* można by w takich kontekstach zastąpić dwukropkiem, por. np. (21) i (21')

(21') Gdy jego pan usłyszał słowa swojej żony, które mu powiedziała: „Takie rzeczy zrobił mi niewolnik” – wybuchnął gniewem.

Usunięcie formy imiesłowowej (gramatycznie mniej ważnej niż *verbum finitum*) nie powoduje zubożenia treści, dlatego też konstrukcje tworzone przez VP_{part} i ich nadrzędniki, czyli formy finitywne czasowników, w (5) oraz (19)–(21) należałoby zgodnie z typologią zaproponowaną przez Macieja Grochowskiego (1999: 49 i nast.) uznać za *pleonazmy nieakceptowalne*.

Można się jednak zastanawiać, czy istotnie we wszystkich tego typu użyciach formy imiesłowowe stanowią jedynie niefunkcjonalną nadwyżkę semantyczną. Wydaje się, że w niektórych kontekstach służą podkreśleniu wyrażanych treści bądź nadaniu pewnych walorów stylistycznych (co wiąże się z obecnością określonych konstrukcji w tekście źródłowym). O tym, że autorzy uważają za istotne powtarzanie tych samych informacji, może świadczyć fakt, że przekazują je nie tylko za pomocą VP_{part} , por. przykłady (22a)–(22d) przedstawiające różne tłumaczenia tego samego wersetu. Jak widać, jedynie w (22a) występuje forma imiesłowowa¹⁷:

(22a) Opowiedzieliśmy mu, a on wytłumaczył nam nasze sny, **tłumacz**ąc sen każdego z nas (BT 1984: Rdz 41,12).

(22b) Opowiedzieliśmy mu, a on wyjaśnił nam nasze sny: wyjaśnił sen każdego z nas (BT 2009: Rdz 41,12).

(22c) Gdy mu je opowiedzieliśmy, wyjaśnił nam nasze sny. Każdemu podał wyjaśnienie według jego snu (NŚ 2006: Rdz 41,12).

(22d) Opowiedzieliśmy mu i wyjaśnił nam nasze sny, każdemu objaśnił odpowiednio do jego snu (SP 2006: Rdz 41,12).

Wydaje się więc, że ocena dotycząca poprawności niektórych konstrukcji pleonastycznych (także zawierających VP_{part}) powinna być złagodzona¹⁸: w (22a)–(22d) można je uznać za funkcjonalnie uzasadnione i zaliczyć do pleonazmów określonych przez Grochowskiego (1999: 49) mianem *akceptowalnych fakultatywnych*. Tym samym nie powinno się ich mechanicznie uznawać za zbędne w analizowanych przekładach.

3. Wnioski

Frekwencja imiesłowów przysłówkowych jest różnaita w poszczególnych współczesnych tłumaczeniach Biblii. W materiale objętym badaniem te translacje, w których ograniczono użycie $VP_{part(-\acute{a}c)}$ i zrezygnowano z $VP_{part(-szy)}$ stanowią zdecydowaną

17 „Ekwiwalentne semantycznie” w stosunku do konstrukcji z imiesłowami przysłówkowymi „inne struktury pleonastyczne” występujące w tekstach tłumaczeń ewangelicznych pokazuje Szczepińska (2005: 152–153).

18 O normatywnej ocenie konstrukcji pleonastycznych zob. Ruszkowski (1995).

mniejszość (dwa z siedmiu przekładów). W pozostałych występują oba typy analizowanych fraz, a ich funkcje są podobne do tych, które pełnią one w tekstach tworzonych oryginalnie po polsku: są przede wszystkim wykładnikami relacji temporalnych, natomiast inne odcienie znaczeniowe, jeśli występują, towarzyszą prymarnej funkcji czasowej. Na użycie form imiesłowowych w pewnym stopniu ma wpływ język oryginału (są pożądanym ze względu na styl, pozwalającym na urozmaicenie struktury składniowej sposobem wyrażania czasu względnego), lecz równie istotne są preferencje tłumaczy¹⁹.

Odpowiedź na ostatnie ze sformułowanych we wstępie pytań, tj. czy imiesłowy przysłówkowe można uznać za jeden z wyznaczników współczesnego polskiego *stylu biblijnego*, nie jest jednoznaczna. Z jednej strony, konstrukcje te występują w większości analizowanych tłumaczeń z wyższą częstotliwością niż w tekstach tworzonych oryginalnie po polsku, przy czym uwagę zwraca znacznie wyższy niż w materiałach korpusowych udział form imiesłowów uprzednich oraz pojawianie się konstrukcji pleonastycznych, nietypowych dla tekstów oryginalnie polskich. Interesujące jest, że obserwacje te dotyczą zarówno przekładów z języków źródłowych (KR 1997, BT 1984, BT 2009), jak i translacji Świadców Jehowy (NŚ 2006), dokonanej z języka angielskiego. Z drugiej strony, celowe ograniczenie VP_{part} w tłumaczeniu ekumenicznym (PE 2001) oraz żydowskim (SP 2006) prowadzi do wniosku, że występowanie tych form czasownika w aspekcie synchronicznym trzeba uznać raczej za właściwość stylu poszczególnych tłumaczeń niż za jeden z prototypowych wyznaczników współczesnego polskiego stylu biblijnego rozumianego jako wzorzec²⁰. W celu potwierdzenia tego wniosku można by zbadać użycie VP_{part} także w innych współczesnych przekładach Pisma Świętego i objąć analizą większą liczbę ksiąg biblijnych.

Wykorzystane przekłady Biblii i teksty liturgiczne

BT (1984): *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*, oprac. zespół biblistów polskich z inicjatywy benedyktynów tyńieckich, red. nauk. A. Janowski; tł. ksiąg W. Borowski i in., wyd. 4, Warszawa, <http://biblia.deon.pl/>

BT (2009): *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*, oprac. zespół biblistów polskich z inicjatywy benedyktynów tyńieckich, red. K. Dynarski,

19 Analogiczne wnioski płyną z badań dotyczących użycia VP_{part(-szy)} w tekstach tłumaczonych z języka angielskiego, zob. Bojałkowska (2006).

20 Podobną opinię wyraziły wcześniej Bienkowska (2002: 121) oraz Szczepińska (2005: 121 i nast.), które sformułowały swoje uwagi na podstawie frekwencji form imiesłowowych w różnych powojennych przekładach Ewangelii według św. Marka. Autorki te brały jednak pod uwagę przede wszystkim różnice między liczbą imiesłowów występujących w przekładzie Biblii autorstwa Jakuba Wujka i translacjach powojennych. Nie porównywały natomiast częstotliwości i sposobu użycia konstrukcji imiesłowowych w tłumaczeniach biblijnych i tekstach oryginalnie polskich.

- M. Przybył; red. nauk. A. Jankowski; tł. ksiąg W. Borowski i in., wyd. 5 na nowo oprac. i popr. z il., Poznań (tekst dostępny na płycie CD w programie E-Biblia, wyd. Nadzieja.pl).
- KR (1997): *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*, tłum. bp K. Romaniuk, Warszawa (tekst dostępny na płycie CD w programie E-Biblia, wyd. Nadzieja.pl).
- MRz (1986): *Mszał Rzymski dla Diecezji Polskich*, Poznań: http://www.liturgia.org.pl/mszal_online.php
- NBG (2007): *Nowa Biblia Gdańska*, Śląskie Towarzystwo Biblijne, Kraków, <http://www.biblest.com.pl/stb/stb.html>
- NŚ (2006): *Pismo Święte w Przekładzie Nowego Świata*, Brooklyn, New York, <http://www.watchtower.org/p/biblia/index.htm>
- PE (2001): *Pismo Święte Nowego Testamentu i Psalmy: przekład ekumeniczny z języków oryginalnych*, tł. J. Banak i in., Warszawa.
- SP (2006): *Chamisza Chumsze Tora – Chumasz Pardes Lauder: przekład Pięcioksięgu z języka hebrajskiego z uwzględnieniem Tory Ustnej opatrzonej wyborem komentarzy Rabinów oraz hebrajski tekst komentarza Rasziego i Haftary z błogosławieństwami. Ks. 1. Bereszit*, tł. S. Pecaric; współpr. przy tł. E. Gordon, wyd. 4. popr. i uzup., Kraków.

Literatura

- BAJEROWA I., 1994, *Swoistość języka religijnego i niektóre problemy jego skuteczności*, „Łódzkie Studia Teologiczne” z. 3, s. 11–17.
- BIEŃKOWSKA D., 2002, *Polski styl biblijny*, Łódź.
- BOJAŁKOWSKA K., 2006, *Imiesłowy przysłówkowe uprzednie w tekstach polskich tłumaczonych z języka angielskiego*, [w:] A. Naruszewicz, M. Rutkowski (red.), *Nowe zjawiska w języku, teście i komunikacji*, Olsztyn, s. 190–197.
- BOJAŁKOWSKA K., 2010, *Opis składniowy imiesłowów przysłówkowych we współczesnym języku polskim*, Toruń.
- GROCHOWSKI M., 1999, *Pleonazm i konwersja jako narzędzia analizy semantycznej*, [w:] W. Baniś, L. Bednarczuk, S. Karolak (red.), *Studia lingwistyczne ofiarowane Profesorowi Kazimierzowi Polańskiemu na 70-lecie Jego urodzin*, Katowice, s. 47–53.
- JADACKA H., 2005, *Użycie imiesłowowych równoważników zdań*, [w:] eadem, *Kultura języka polskiego. Fleksja, słowotwórstwo, składnia*, Warszawa, s. 184–196.
- KOZIARA S., 2005, *Ekumeniczny przekład Nowego Testamentu (2001) w świetle tradycji polszczyzny biblijnej (zagadnienia wybrane)*, [w:] S. Mikołajczak, T. Węclawski (red.), *Język religijny dawnej i dziś*, t. 2, Poznań, s. 282–292.
- KOZIARA S., 2009a, *Polszczyzna biblijna w poszukiwaniu wzorca stylowego. Doświadczenia i współczesność*, [w:] *Polszczyzna biblijna...*, t. 1, s. 19–33.
- KOZIARA S., 2009b, *Tradycyjne biblizmy a nowe polskie przekłady Pisma Świętego*, Kraków.
- PIELA M., 2003, *Grzech dosłowności we współczesnych polskich przekładach Starego Testamentu*, Kraków.
- PIELA M., 2009, *Jakiego przekładu Starego Testamentu brakuje w Polsce?*, [w:] *Polszczyzna biblijna...*, t. 1, s. 125–140.

- POLSZCZYŻNA BIBLIJNA*: S. Koziara, W. Przyczyna (red.), *Polszczyzna biblijna – między tradycją a współczesnością*, Tarnów 2009.
- RUSZKOWSKI M., 1995, *Zastosowanie kryterium funkcjonalnego w normatywnym wartościowaniu pleonazmów i tautologii*, „Poradnik Językowy” z. 9–10, s. 22–28.
- SALONI Z., 1967, *O tendencjach w zakresie użycia imiesłowów przysłówkowych*, „Poradnik Językowy” z. 2, s. 67–71.
- SZCZEPIŃSKA B., 2005, *Ewangelie tylekroć tłumaczone...: studia o przekładach i przekładaniu*, Gdańsk.
- WOLNIEWICZ M., 1994, *Teoria przekładu biblijnego w ujęciu współczesnych tłumaczy Biblii na język polski*, „Łódzkie Studia Teologiczne” z. 3, s. 19–29.
- WRÓBEL H., 1975, *Składnia imiesłowów czynnych we współczesnej polszczyźnie*, Katowice.

Adverbial participles in modern Polish Biblical style

Summary

Adverbial participles are often mentioned as one of the defining features of the Polish Biblical style. This is certainly an accurate view with regard to the older translations of the Bible, but it requires to be verified with regard to modern attempts.

The paper analyses the frequency and the typical use of adverbial participles in seven modern Polish translations of the Bible, and tests whether they differ from the use in texts that were originally written in Polish. It is not possible to give a clear answer to the question whether adverbial participles are or are not one of the indicators of the modern Polish Biblical style. On one hand, adverbial constructions occur with higher frequency in most of the analysed translations than they do in the originally Polish texts, but on the other hand, in some of the translations, their use is being purposefully limited. This prompts the conclusion that the occurrence of adverbial participles, in the synchronic aspect, is a feature of individual translations rather than a prototypical indicator of the modern Polish Biblical style, understood as a model.